

gingið í tríggar dagar – tey savnaðu eina rúgvu av juggarótum, sum tey gjørdur kasavebreyð burtúr, og so ótu og grótu tey í ein heilan dag. Ein av maskinunum, sum myndugleikarnir undan valinum sendu inn higar, var brúkt at mala rotarnar við, men tí høvdu teir trupulleikar við. Tøknfroðin spældi teimum eitt puss, og tað var ikki so undarligt.

Deyðin skuldi altíð hevnast

Sum hjá so mongum øðrum, so er deyðin framvegis síðsti figgindin hjá teimum innföddu, men avleiðingarar av deyðanum fyri tey, sum liva eftir, eru fyri einki at rokna nú, afturmóti tí, tær vóru, tá tey vóru bundin av andatrúgv.

Summar ættir eru framvegis bundnar av hesum, og hetta hevur framvegis í ávísan mun tak á teimum, sum búgva her, men so langt í frá á sama hátt, sum tað hevði inn til fyri ikki so mongum árum síðani. Tá var tað altíð onkur, sum var orsök til deyðan. Tað var uppgávan hjá heksadoktarum ella shamaninum í bygðini at finna fram til, hvør tann seki var. Hann segði seg brúka andarnar at hjálpa sær, og tá hann í andanum hevði verið á rundferð í okinum og sæð, hvør var orsøkin til sorgina og deyðan, so ráddi um at taka lívið av tí seka.

Óneyðugt er at siga, at hetta hevði víð sær, at fólkíð lívdi í ótta alla lívstíð sína. Tey vóru bangin fyri andunum, tey litu ikki á grannar og tey, sum annars vóru roknaði fyri vinir, og figgindarnir kundu altíð koma og gera um seg, tí tey høvdu funnið fram til, hvør var orsøk til sjúku og deyða í teirra familju.

Millum tað, sum Enrique hevði við til okkara, var eitt vápn, sum hann segði hevði verið brúkt í slíkum bardögum, og hann eigur at vita, hvat hann tosar um, tí tað var leingi eftir, at hann var vorðin tilkomin maður, at bardagar og dráp av hesum slagnum vóru millum bygdir.

Tað eru 23 ár síðani, at Hésin í Túni kom inn til hesi fólkinu at búgva, og síðani tá er tað meiri enn so komið fyri, at kríggi og dráp hava verið millum teir innföddu, sum hava givið hvørjum øðrum skuldina fyri neyð og deyða, men nú eru tað nokur ár síðani, at tað varð hildið uppat við hesum. Andatrúgvin og tað, sum hongur upp, hava ikki sama fastatøku, sum tey høvdu áður, og tað er einki at ívast í, at tað kemst av tí, sum er borið teimum við sivilisatiónini. Men sumt hongur upp.

Reika og ferðast

Enrique segði okkum annars, at veiðumenninir, sum høvdu verið langt og leingi burtúr, ikki høvdu fingið nakað serligt, og at lítið fólk er heima hesa ársins tíðina.

Enrique situr heima við hús og ger eld

Fyrst í turftíðini flyta nógv út í fjarskotnu urtagarðarnar at arbeiða. Tey fáa sær okkurt til tak yvir høvðið, og so brúka tey tíðina til at fáa nakað av skafti, í staðin fyri at brúka hana til at ganga aftur og fram í.

Framleiðslumynstrið er, at tey hesa tíðina av árinum fella skógin, so brenna tey hann av fyri at fáa føðsluevni til jörðina burtúr trønum, og áðrenn regntíðin kemur, planta tey serliga bananir og juggarotir. Bananirnar vaksa ikki so væl, sum tær áður hava gjørt, tí jörðin í hesum okinum er so týnd. Juggaroturnar vaksa væl, og teir hava gjørt meiri og meiri við at dyrka tær, men trupulleikin er, at røtin inniheldur nógv stívlis, men lítið og einki av føðsluevni. Tá regntíðin kemur, flyta tey til hús aftur, og fram móti endanum á regntíðini, tá tey eru liðug at heysta, hava tey meiri at eta og størri gøgmslir, enn tey hava áðrur tíðir av árinum.

Medvitið hevur stóran týðning

Pratið við Enrique er liðugt, og hann fer til hús aftur. Vit rindaðu honum fyri lutinar, hann hevði gjørt okkum. Tá vit spurdu, hvussu nógv hann vildi hava, var svarið, at tað vistu vit betri enn hann. Hetta er so eyðkent fyri yanoamiindianarnar. Teirra hugburður er, at nabainir, sum merkir teir fremmandu (yanoami merkir fólk), vita best, og tað er sjálvsagt vandamikil at vera so undirbrotligur yvir fyri tí, sum er fremmant og hevur verið ókent. Ikki sort at føroyingurin kennist aftur í hesum hugburðinum.

Tá Enrique fer frá okkum, stingur hugsanin seg upp, hvussu tað fer at gangast hesum innföddu, tá tey av álvara verða drigin inn í sivilisatiónina. Umstøðurnar at sita uttanfyri og hugsa um hetta eru góðar. Slættin, sum vit

halda til á, er eins langt yvir havinum, sum Slættaratindur. Hetta ger, at hóast vit eru heilt stutt frá linjuni, so fer hitin sjáldan upp um triatífimm stig, og hann fer næstan ongantíð niður um tjúgu stig. Meðan vit hava verið her, hevur hann verið millum 25 og 30 stig.

Ein stóruspurningur er, hvussu tað fer at vera við mentanini hjá teimum innföddu. Nú á døgum verður mentan ofta fatað sum virðir, normar, fatanir av skipanum og eyðkenning. Nógv av mentanini er so sjálvsgát, at tað er ikki fyrr enn tí mótir øðrum mentanum, at medvitið um tína egnu mentan verður kveikt. Í søguni eru nógv dømi um fólk og fólkaslag, sum fóru um koll, tí tey vóru tikið av fótum av fremmanda fólk, sum trokkaði seg inn á tey. Eisini á hesum leiðum, sum vit eru á nú. Tak t.d. aztekarar, hetta mexikanska mentunarfólkið, sum var so frammarlaga á so nógvum okjum, men varð tikið av fótum og so dyggiliga gekk til grundar, tá spanimenn stutt eftir at hvíta maðurin var komin til Amerika, í blóðugum bardögum gjørdur av við teir. Og tað eru mangar frásagnir um, hvussu trongskygdir hvítir menn hava verið, tá teir móttu teimum innföddu. Eisini teir, sum hildu seg fara við góðum boðskapi, hava verið við til at ávírka skeiva vegin – ofta tí teir vistu ikki betur.

Føroyingarnir, sum vit vitja í frumskóginum í Venezuela, og felagsskapurnir, sum tey arbeiða í, vita um mistøk í farnari tíð. Tey leggja seg nógv eftir ikki at órgva mentanina hjá teimum innföddu meiri, enn tað er neyðugt. At teir innföddu koma í hóslog við hvíta mannin ber í sær sjálvum stórar broytingar við sær. Og at hvítu fólkinu hava sum mál við síni nærveru her at bera teimum boð um ein Gud, sum tey ikki hava høyrð um áður og ynskja, at

tey innföddu geva seg yvir til hansara og sleppa tí, tey áður hava livað undir, hevur stórt árin. Trúgv og trúarlív hevur altíð verið ein av grundstaðlunum undir mentanum.

Mentunarskelkir valdast

Men spurningurin er, hvussu framtíðin hjá teimum innföddu fer at laga seg. Tað hevði verið best, um indianarnir – við ábótum sum kunnu vera við til at skapa trivna í lokalu samfelagunum í staðin fyri at draga tey innföddu burtúr, tí tey eru von við – høvdu havt møguleika at liva í síni egnu mentan, men soleiðis verður tað ikki. Tað er bara ein spurningur um, hvussu skjótt tey verða drigin inn í siviliseraða mældur.

Undan jólam var boðskapurin úr frumskóginum, at her hava vit kent okkum avskorin frá tíðindaføltingi í blóðum og sjónvarpi, og at vit hava email yvir radio men einki internet. Kortini sigla satelittarnir omanfyri okkum, og at tað tøkfrøðisliga er møguleiki fyri at knýta indianarnar í altjóða samfelagið sást á parabolinum, sum hernaðarstöðin hevur.

At talan fer at vera um mentunarskelk, tá indianarnir fáa lætta atgongd til umheimin, ella tá umheimurin fer at treingja seg upp aftur nærri inn á teir, er einki at ívast í. Men tað er so ymiskt, hvat vit skilja við hugtakið mentunarskelk.

Á vegg yvir higar móttu vit einari havnaroknu í Kas-trup. Hon býr, har hon var barnfótt, men hon hevur ferðast nógv og búð uttanlands í fleiri ár.

Tá vit spurdu hana, hvør hon fór at halda jól, svaraði hon, at tað fór hon sjálvandi at gera í Havnini. Og so greiddi hon okkum frá, at fyri hana kendist tað sum ein mentunarskelkur, tá hon fyri umleið triati árum síðani sum nýgift fór út á bygð at halda jól saman við

manninum, verforeldrunum og teimum, sum tey har í bygðini komu saman við.

Kanningar í Havnini, Sandoyinni og Eysturoyinni fyri nokrum árum síðani vistu, at tað er ikki so heilt lítil munur á virðum, normum, fatanum og eyðkennum ymsa staðni í Føroyum, men tá tað verður tosað um mentunarskelkir hjá havnarfólki, sum fara út á bygð, so er tað at leggja annan týðning í hugtakið, enn tað er, tá eitt primitivt fólkaslag hittir siviliseraða heim – so mikið haldi eg meg kenna havnarfólk!

Fyri okkum kennist tað undarligt at vera í jólafri í frumskóginum, men vit kunnu ikki heilt tosa um ein mentunarskelk, tí vit kenna tað sum um vit vóru væl fyrireikað til ferðina. Vit hava í nógv ár høyrð, sæð og lisið ikki heilt einki um lívið og umstøðurnar her. Tí er hetta ikki heilt ókent, og tí eru vit ikki skelkað, sjálvt um mentanirnar eru heilt ymskar.

Men spurningurin er, hvussu tað verður hjá teimum innföddu, tá sivilisatiónin við sínum góðum og lítum og við fullari ferð fer at treingja ígjøgnum til indianarnar og teirra eftir – hvíta mansins metingum – lægri mentan. Royndirnar siga okkum, at avleiðingarar av skelkinum oftast hava verið, at órgvada mentanin so at síga bara verður varðveitt í akvarium.

Altjóða bygdasamfelagið

Nú er tað so ymiskt, hvussu tætt ymsu indianarasamfelagini liva upp at sivilisatióni. Teir, sum vit hava mott, eru nógv tættari hvíta manninum enn aðrir indianarar, sum ikki búgva so langt hiðani. Hesar eru so at siga púra primitivir og summir teirra hava ongantíð sæð hvít fólk. Men at tøkfrøðin og nýggju mátnar at samskipta uppá ikki eru so langt burtúr, eru royndirnar hjá okkum í sambandi

við greinarnar, sum eru sendar hiðani úr frumskóginum í Venezuela og til Sosialin, dómi um. Greinin, sum stóð í blaðnum tollaksmessudag, fór í emailin tíðliga seinnapartin 21. desember.

Blaðið varð prentað seinnapartin dagin eftir, og samstundis vóru greinarnar í blaðnum lagdar út á Internet Sosialin. Hetta sama kvöldið fingi vit ein email frá einum føroyskum pari, sum býr í USA. Tey sögdu, at tey høvdu lisið greinina um jólina á ysta enda jarðarinnar. Hetta sögdu tey okkum, áðrenn haldarnir av Sosialinum heima í Føroyum høvdu fingið jólablaðið. So ysti endi jarðarinnar er kortini ikki so langt burtúr. Spurningurin er so, nær teir innföddu fara at verða drigin uppí altjóða samfelagið – summi kalla tað altjóða bygdasamfelagið – og hvussu hetta fer at ávírka teirra mentan og teirra samleika.

Tankarnir detta aftur á teir, sum næststórsta leygardag vóru umrøddir fyri at ganga so høgt uppí at bera jólatorv. Hetta var vanligt fram til krígsslok og í sumum bygðum helt hesin siðurin sær fram uppatúr longri. Teir, sum minnst hetta og sum nú eru komin til pensiónsaldur og eru eldri enn tað, kunnu skriva undir uppá, at tað hevur gingið skjótt hjá okkum – ikki minst tá tað snýr seg um at samskipta. Hevði onkur tá sagt teimum, at síðst í nítíðrunum fór tað at bera til at sita í frumskóginum í Venezuela og skriva jóla- og nýggjársheilsanir, og so at siga at seta tær beinleiðis í Sosialin, so høvdu teir neyvan hildið tey, sum sögdu so, vera við seg sjálvi. Síðani tá er føroyska mentanin broytt, men vit kenna okkum framvegis sum føroyingar og knýta okkum at tí og elska tað, sum er føroyskt – ella gera vit? Vit eru í hvussu so er ikki goymd í „akvarium“.

Spurningurin er, um indianarnir í frumskóginum í Venezuela, eftir at ein fjórðingsöld er farin av komandi ár túsund, fara at kenna seg sum yanoami ella fólkíð, og hini sum naba ella tey fremmandu, ella um søgan um frumskógarfólkinu í Amazon oknum bara verður søga og ikki veruleiki. Hvussu tað fer at gangast við hesum velst millum annað um medvitið og handalagið hjá hvíta manninum.